

vanju na poslu«. Nesumnjivo je da je bogata i razvijena kulturna djelatnost 72 društva pridonijela osviještenosti identiteta utkanog u većinsko društvo zemalja u kojima se nalaze autohtone zajednice Hrvata.

Iz studije Koruška doznajemo da koruški Slovenci koji žive uz granicu sa Slovenijom svijest o svojemu podrijetlu čuvaju putem mnogobrojnih kulturnih udruga (ima ih 80), razvijeno i bogato nakladništvo i obrazovanje na slovenskom jeziku.

Furlanija-Julijska krajina, studija nama nepoznatih autora, odudara od sheme jer se oslanja na nepostojanje suglasnosti glede tumačenja pojma nacionalnih manjina u dokumentu Vijeća Europe, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina iz 1994. Analizira se stanje furlanske i slovenske skupine te se izlažu argumenti koji opravdavaju njihov status »manjina«, ali u navodnim znakovima. Furlanija-Julijska krajina postala je regijom s posebnim statusom upravo zato što na njezinu teritoriju živi više manjina: furlanska, mala zajednica njemačkog izraza i, mnogobrojnija, slovenska zajednica.

U Venetu žive Ladini, a Trentino-Alto Adige također ima vrlo razvijenu kulturnu djelatnost koja se odražava na visok stupanj kulturnog jedinstva njegovih jezičnih skupina (talijanska, njemačka, ladinska, mokenška i cimbarska njemačka).

U svim studijama knjige *Manjine i prekogranična suradnja* uočavamo naglasak na pluralizmu kultura i jezika te suživota s većinom. Svim je manjinskim zajednicama zajedničko njegovanje vrlo žive kulturne razmjene u zemlji i inozemstvu, no prije svega s matičnom zemljom.

Naima Balić
Ministarstvo kulture RH, Zagreb

Mirjana Morokvašić, Umut Erel, Kyoko Shinozaki (ur.)

Crossing Borders and Shifting Boundaries, sv. I: Gender on the Move

Opladen: Leske – Budrich, 2003., 312 str.

Ovo je prva od dviju knjiga iz serije *Gender on the Move* u kojoj su objavljeni radovi o stečenim znanjima tijekom tromjesečnog intenzivnog učenja i razmjenjivanja iskustava sudionika *Project Area Migration*, jednoga od šest područja u sklopu *German Internationale Frauenuniversität* (IFU). Projekt je okupio preko 100 sudionica iz svih dijelova svijeta, različite dobi i statusa, kao i iz različitih disciplina, među kojima su umjetnost, kultura, povijest, pravo, literatura, filozofija, političke znanosti, psihologija i sociologija. »Iskustvo migracija, prelazak granica zemalja i stalno mijenjanje vidika, važan je dio naših života... Činjenica je da je mnogima (od nas) veći dio života iskustvo 'izvan zemlje' i 'izvan jezika'« (Rushdie, 1991). Svjesne ograničenja koje pred njih stavlja njihovo migracijsko iskustvo, autorice vjeruju da im ono pomaže prepoznati kada i gdje valja ignorirati univerzalni diskurs koji često migranta pretvara »u slijepu točku, isključuje ga ili diskriminira« (str. 19).

»Migracijski modeli i procesi, migrantско iskustvo, kao i društveni, politički i kulturni utjecaji na seljenje određeni su rodом sudionika... Prema višegodišnjim istraživanjima, migracije širom svijeta postale su 'znatno feminizirane', žene predstavljaju oko polovine svjetskih migranata, a ponekad se pojavljuje i precizan podatak o 48% žena u migraciji« (OECD, 2001: 9). Ipak, urednice u uvodu koji nosi naslov »Uvođenje pojma roda u migraciju«, naglašavaju kako je prikupljanje podataka o sudionicima migracijskih procesa i dalje problematično jer se muškarci i žene ne doživljavaju kao ravnopravni sudionici i ne smatraju se jednako važnim predmetom istraživanja.

Nekoliko je trendova unutar suvremenih migracijskih procesa. Jedan od njih određen je transformacijom svjetske ekonomije ekspanzijom slobodne trgovine i razvojnim politikama okrenutim temeljnim tržišnim ekonomijama. Drugi trend diktiraju nasilni (ratni) sukobi između pojedinih kolektivnih entiteta, pokrenutih religijskim ili etničkim prisvajanjima teritorija i prirodnih bogatstava. Treći, seljenje migranata preko državnih granica, određuje istraživanja orijentirana na državu i zahtijevaju istraživanja transnacionalnih ili transdržavnih prostora. Općepriзнati trend feminizacije migracija, posebice u Aziji, ali i u Europi, nova je pojava u istraživanjima i politikama.

Cilj svih radova bio je istražiti značajan porast žena među migrantima bez obzira na vrstu migracija i način na koji u njima sudjeluju. »Žene čine većinu svjetskih izbjeglica, oduvijek su dio migracijskih kretanja, unutar zemlje ili međunarodnih, ali njihov broj varira od jedne do druge zemlje i od jedne do druge zajednice. U relativno velikom dijelu svijeta mobilnost žena još je uvijek ograničena« (Siddiqui).

»Uvođenje pojma roda u istraživanje migracija ne znači samo spominjanje žena tamo gdje nedostaju. To znači promatranje procesa i diskursa u migraciji uključivanjem žena i muškaraca i njihovih međusobnih odnosa. Rod je važan organizirajući princip društvenih odnosa koji tvori svaki aspekt ljudske interakcije na razini pojedinca ili kućanstva, u lokalnoj zajednici i na međunarodnoj razini« (str. 10–11). U uvodnom dijelu knjige nalazi se i članak Ethel Kriger pod naslovom »Priče s margine, priče iz središta«, u kojem opisuje vlastiti doživljaj rada na projektu sa svim prednostima i problemima do kojih dovodi interkulturalno učenje i življenje. Naime, autorica naglašava da je takva vrsta učenja iznimno teška, jer bez obzira dolazi li netko iz zemlje »na periferiji« ili iz neke od onih »u središtu« (pri čemu se misli na razvijene zemlje Zapada), svi, i predavači

i studenti, »odmjeravaju snage pri suradnji i autorstvu nad pojedinim diskursima«. Kriger zaključuje: »Multikulturalno IFU-iskustvo izoštrilo je moje razumijevanje funkcioniranja međuprostora između roda i rase, klase i etniciteta u kulturno različitim kontekstima« (str. 32).

Knjiga je podijeljena na tri dijela. Tekstovi u prvom dijelu bave se aspektima složenih migracija određenih rodnom sudionika te njihovim posljedicama u kontekstu sve snažnije povezanog svijeta u kojem granice postaju temelji za izgradnju transnacionalnih društvenih prostora za jedne i zapreka za one druge.

Članak Christiane Harzig bavi se ispitivanjem utjecaja pojedinih integracijskih politika na razvoj multietničkih društava Sjedinjenih Američkih Država, Kanade i Švedske, posebice na položaj useljenica. Za razliku od muškaraca, one se često prikazuju kao potlačene i pasivne. Rad zahtijeva novu procjenu aktivne uloge imigrantica u procesu integracije i nastanjenja, odnosno prihvaćanje presudne uloge žena pri postavljanju temelja na kojima etničke manjine zasnivaju strukturu zajednice u društvima nastanjenja.

Saskia Sassen pažnju usmjerava prema nacionalnim imigracijskim politikama i globalizacijskim prostorima kapitala te njihovu utjecaju na rodne migracije. Autorica raspravlja u kojoj je mjeri dinamika globalnih ekonomija međusobno povezana sa strategijama preživljavanja siromašnih žena. Alternativni prostor globalizacije često upotrebljava institucionalnu infrastrukturu globalne ekonomije, pri čemu migrantice imaju ključnu ulogu. Kao legalni ili ilegalni migranti, njihova zarada je znatan doprinos obiteljskom preživljavanju. Pojačana kontrola mobilnosti kreira alternativne pravce migracija i rada, što nerijetko rezultira *traffickingom* i zlouporabom žena.

Annie Phizacklea u svom radu preispituje neke od ranije postavljenih teza, studiji

jom slučaja regularizacije skupine domaćih migranata u Velikoj Britaniji. Promatrajući ulogu kućanstva i obiteljske mreže pri donošenju migracijskih odluka i omogućavanju seljenja, autorica naglašava da poznavanje pravila migracijskog procesa i pristup izvorima postaju važnim činiocima u položaju migrantica. Nalazi studije slučaja ukazuju na formalne i neformalne »migrantske institucije«, posebice »migrantske agencije« u Istočnoj Aziji, koje su migraciju, često iskorištavajući migrantice, pretvorile u dobar posao. Phizacklea zaključuje da kolektivna politička akcija žena u migraciji može imati smisla čak i u slučaju legalne obaspravljenosti.

Mirjana Morokvašić raspravlja o teorijama mobilnosti i transnacionalizmu u kontekstu migracija u Istočnoj i Središnjoj Europi nakon pada Berlinskog zida. Teorije imigrantskog transnacionalizma ostale su usmjerene na probleme smještaja imigrantskih zajednica i često naglašavane nacionalne dimenzije u aktivnostima i vezama imigranata, a zanemarile su kratkotrajna prekogranična kretanja većine migranata koja su prevagnula u promatranoj regiji. Autorica naglašava da te kratkotrajne, »leteće« migracije omogućuju migrantima poboljšanje ili zadržavanje kvalitete života kod kuće (u zemlji podrijetla). Oni se ne nastanjuju trajno u zemljama destinacije, već ostaju u pokretu. Tako su ekonomski ciljevi »letećih« migracija postali dijelom strategije ostanka kod kuće i alternativa emigraciji, što autorica objašnjava primjerom poljskih radnica u Njemačkoj. Udio žena u toj vrsti migracija vrlo je visok i njihova je strategija rodno diferencirajuća. Muškarci svoje seljenje organiziraju primarno zbog zadovoljenja potreba za plaćenim radom. Žene pokušavaju uskladiti plaćeni rad u stranoj zemlji s radom te brigom za obitelj i djecu kod kuće. Morokvašić upozorava da perspektiva koja uzima u obzir sve veći broj žena u migraciji, nije uvijek pokazatelj njihove veće slobode kre-

tanja, već često i »prisilne strategije preživljavanja«.

Drugi dio knjige ilustrira teorijske rasprave iz prvoga dijela, usmjerujući se na regionalne razlike pojmova povijesti, politike, demografije i tržišta rada na primjerima studija slučaja o unutarnjim i internacionalnim migracijskim procesima (unutar i iz) Latinske Amerike, Europe i Azije.

Bettina Gransow raspravlja o sve snažnijoj feminizaciji unutarnjih migracija u Kini. Autorica iznosi podatke prema kojima službena statistika, na razini kućanstva, prikazuje samo djelomičnu realnost migracija, jer povećana potreba za jeftinom, neizučenom ženskom radnom snagom u industrijaliziranim regijama kao i bračne (povratničke) migracije u seoska područja, postaju određujućim činiocima ženske migracije.

U članku Tasneem Siddiqui napravljena je usporedba triju migracijskih modela Bangladeša. Pišući o migracijama izazvanim sukobima, autorica istražuje specifična iskustva žena izbjeglica, odnosno osoba bez države. Uz prisilne migracije, bavi se i dobrovoljnima, koje u većini slučajeva možemo promatrati kao kratkotrajne radne migracije. Glavnina žena u migraciji sele kroz neregularne kanale i uglavnom rade kao neizučeni radnici »na crno«. U ilegalnim migracijama važnu ulogu igraju krijumčari i trgovci.

Riitta Vartti u svom radu istražuje nje-mačku industriju ženidbenog posredništva na mreži Interneta. Istraživanje je potvrdilo veliku neravnotežu između područja iz kojih dolazi većina žena – pretežno iz siromašnih zemalja Istočne Europe i nekih zemalja u razvoju Jugoistočne Azije – i muških klijenata u bogatim industrijskim zemljama nje-mačkoga govornog područja. Raspravljajući o strukturalnim odrednicama tog unosnog posla, Vartti dokazuje nejednake uvjete koje ženidbene agencije pružaju muškim u odnosu na ženske klijente. Agencije zarađuju na ekonomskim razlikama između zemalja iz

kojih dolaze potencijalni korisnici njihovih usluga, a uz svrstavanje žena prema rasi i ljepoti, ne daju im mogućnost izbora svojih budućih partnera.

Članak Laure Oso, utemeljen na rezultatima provedbe šest dubinskih intervjua s radnicama u Galiciji (Španjolska), pokazuje kako Južna Europa postaje novim migracijskim prostorom. Autorica prati putove ekonomske motivacije migrantica koje prihvaćaju rad u društveno obezvrijeđenim zanimanjima kao što su kućanski poslovi, briga o starim osobama te rad u prostituciji i industriji seksa. Ustanovila je čvrste razlike među vrstama posla i ulaznih kanala u Španjolsku.

U trećem dijelu knjige autori usmjeravaju pažnju prema uglavnom zanemarenim aspektima u migracijskim istraživanjima, kao što je promatranje žena isključivo kao dijela obitelji, s njihovim čvrstim mjestom samo u privatnoj sferi. Sudjelovanje žena u javnom životu obično je zapriječeno ili se njihovi putovi uključivanja zanemaruju. Radovi u tom poglavlju bave se različitim aspektima povezivanja privatne i javne sfere života te aktivnog uključivanja migrantica u život »preko kućnog praga«. »Pravo na društveno državljanstvo kroz ravnopravno ostvarivanje građanskih prava, vitalno je područje u kojem se vodi borba za uključivanje u društvo i protiv ugnjetavačkih odnosa između klasa, rasa, etniciteta, roda i drugih područja u kojima postoji jasna hijerarhija moći. Za žene o kojima se raspravlja u ovom dijelu knjige, društveno državljanstvo nije zajamčeno. Naime, premda su mnoge od njih formalni građani nacionalnih država u kojima žive (posjednici političkog državljanstva), njihova klasa, 'rasa', kultura i rod određuju ih kao marginalne građane čija prava nisu priznata« (str. 16).

Keiko Yamanaka dihotomiju privatno – javno objašnjava razlikama u određivanju tih prostora na razini državnih zakona i ostvarivanja građanskih prava te državljanstva

za pripadnike etničkih manjina u Japanu, poglavito na primjeru Brazilaca. Članak istražuje utjecaj jednog individualnog sudskog slučaja na širu etničku manjinsku populaciju, javne diskurse i lokalne institucionalne politike. Za razliku od ranijih razdoblja, autorica zaključuje kako »u novoj eri globalizacije diskurs internacionalnih ljudskih prava može korisno biti upotrijebljen kako bi se stvorila praksa poštivanja građanskih prava na nacionalnoj i lokalnoj razini«.

Umut Erel u svome radu pokušava definirati različite koncepte državljanstva te odnose između državljanstva i plaćenog rada. Potom, na primjeru dviju studija slučaja migrantica turskoga podrijetla, raspravlja o načinu na koji imigracija i zakoni o zapošljavanju oblikuju pristup migrantica tržištu stručnog rada u Britaniji i Njemačkoj. Imigracijski zakoni priječe migrantima »bez dokumenata« (boravišnih i radnih dozvola) pristup legalnom radu, pa im preostaje samo tržište nekvalificiranog rada. Rad na tržištu nekvalificiranog rada za žene bez radnih dozvola često zahtijeva rad bez vremenskog ograničenja i zaštite, što žene čini izloženima ekonomskoj, ali i seksualnoj, eksploataciji. Borba za ostvarivanje građanskih prava migrantica, stapajući javnu i privatnu sferu, oblikuje važan aspekt njihove promocije dovodeći u vezu ekonomsku stranu s pitanjem identiteta.

Heike Alberts, istražujući samozaposlene imigrantice u Hannoveru, proučava izazove s kojima se susreću migrantice u Njemačkoj prilikom pokretanja vlastitih poslova. Imigranti u Njemačkoj suočeni su s legalnim preprekama pri pokušaju samozapošljavanja. Posebice se veliki problemi postavljaju pred imigrantice. S aspekta etničkog poduzetništva, najveći je problem pristup kapitalu. Ni institucije njemačkog društva, poput organizacija za potporu perspektivnim poduzetnicima, ni društvena mreža migranata, ne osiguravaju odgovarajuću potporu migranticama pri samozapošljavanju.

U zadnjem članku knjige Teresa Kleba Lisboa ispituje proces emancipacije koje iskuse žene dolaskom iz ruralne unutrašnjosti Brazila u veliki grad. Biografskom je metodom pokušala rekonstruirati društvenu, ekonomsku i kulturnu povijest života doseljenih žena. Doseljenje je za većinu povezano s problemima nedostatka stambenog prostora, hrane, problemima u pronalaženju posla primjerenog njihovim znanjima, a nerijetko je u pitanju snažan kulturološki šok. Pod takvim uvjetima, socijalna mreža koju čini obitelj, susjedi i NGO-i čine temeljnu ulogu u integraciji migrantica u urbani prostor i kulturu.

Predstavivši bogatstvo tema i pristupa pojedinim problemima i posljedicama suvremenih migracija te njihova utjecaja na žene

u različitim dijelovima svijeta, zaključujemo kako će knjiga biti interesantna svakom čitatelju, bez obzira na uže područje njegova interesa. Vrlo zanimljiv teorijski pristup u većini radova uz mnogobrojne studije slučajja i primjere svakodnevice migrantica, te angažirano napisano uvodno poglavlje, uspjeli su u namjeri koju su, kao cilj, postavile urednice: »Naša je želja da se zbirkom ovih članaka ne učini žene samo vidljivima, već i pokaže da su modeli, uzroci, iskustva i društveni utjecaji samih migracija određeni rodom. To još uvijek nije razumljivo samo po sebi« (str. 11).

Sonja Podgorelec

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*